

El castellum de Can Tacó/Turó d'en Roina (Montmeló-Montornès) i la romanització de la Laietània Interior. Cap a un estudi arqueològic del jaciment i del territori

Mònica Mercado*, *Josep Maria Palet***, *Esther Rodrigo***
i Josep Guitart**

* *Estrats, s.l.* - ***Institut Català d'Arqueologia Clàssica*

INTRODUCCIÓ

El projecte de recuperació científica i de dinamització cultural de Can Tacó és una iniciativa que vol donar resposta al gran interès mostrat pels ajuntaments de Montmeló i de Montornès del Vallès, sensibilitzats per la recuperació del seu patrimoni. En un primer moment, les institucions implicades (els ajuntaments i l'empresa Estrats, Gestió del Patrimoni Cultural sl), van plantejar iniciar la recuperació del jaciment a través d'una primera fase d'intervenció arqueològica de prospecció i diagnòstic, portada a terme l'any 2003. Els resultats arqueològics obtinguts obriren expectatives d'elevat interès arqueològic que aconsellaven la implicació d'altres agents, tant institucionals com del món científic. L'Institut d'Arqueologia Clàssica de Catalunya va assumir la responsabilitat directa de les actuacions arqueològiques i de l'elaboració d'un Pla director. Durant el 2004 i el 2005 s'han portat a terme noves excavacions arqueològiques, centrades en identificar les estructures del jaciment a nivell superficial per tal de delimitar-ne el perímetre i realitzar un diagnòstic per sondejos amb l'objectiu d'obtenir dades cronològiques i funcionals.

Les dades arqueològiques obtingudes fins ara semblen indicar que can Tacó hauria estat un *castellum* romà d'època republicana. La importància d'aquesta constatació ve donada per diversos aspectes: la unicitat del tipus de jaciment, molt escassos no només a Catalunya

sinó també a tota la Península, el caràcter estrictament militar de l'assentament, la cronologia relativament antiga, inicis del procés de romanització, i per les característiques de l'emplaçament, en un punt estratègic de la via Augusta, eix viari vertebrador de tot el procés d'ocupació i romanització de la Península Ibèrica.

CONTEXT GEOGRÀFIC

El jaciment de Can Tacó - Turó d'en Roina es troba damunt una petita elevació localitzada a l'est de Montmeló i al nord de Montornès, a la comarca del Vallès Oriental, i forma part administrativament d'ambdós municipis (figura 1). El jaciment es troba situat a l'aiguabarreig del riu Congost amb el riu Mogent, que conflueix en el riu Besòs, i esdevé un dels eixos vertebradors de la comarca del Vallès. Aquests rius, juntament amb altres afluents com la riera del Tenes, la riera de Cànoves, o la riera de Caldes, són terrasses fluvials que geològicament tenen conjunts de sediments amb graves, llims i argiles que s'atribueixen a l'Holocè. Aquests cursos fluvials es convertiren en els camins i vies de pas per travessar les serralades i línies de muntanya, com per exemple el Besòs i la Tordera per la serralada Prelitoral.

La comarca del Vallès queda englobada dins de la Depressió Prelitoral, entre la serralada Prelitoral, al sud i sud-est, el massís del Montseny al nord-est, i les muntanyes de Sant Llorenç de Munt fins els Cingles de Bertí al nord i l'oest. La formació de gran part d'aquesta depressió, amb valls al·luvials fèrtils, correspon a dipòsits d'era quaternària i miocènica. Can Tacó - Turó d'en Roina és un emplaçament privilegiat que controla l'aiguabarreig dels rius Congost i Mogent i les nombroses vies de comunicació que travessen la vall formada per la Depressió Prelitoral.

ELS PRECEDENTS

A Can Tacó hi ha hagut dues intervencions arqueològiques de caire científic prèvies a l'actual, una portada a terme l'any 1947 per J. Barberà i A. Panyella, i l'altra el 1961 pel doctor I. Cantarell (BERTRAN 1985: 185-199).

La intervenció de 1947 va delimitar de forma aproximada el jaciment, que li donà una extensió de 50 x 30 metres. Els resultats van consistir en la troballa de fragments de mosaics i restes d'estructures muràries, entre les quals destacava una possible muralla.

La intervenció de 1961 documentà restes ceràmiques i fragments d'*opus signinum*, una placa de plom i estucs amb decoració de pintura vermella.

Aquests autors sostenien la hipòtesi que es tractava de dues estacions, és a dir, un establiment ibèric i un de romà, datable en el segle II aC (BARBERÀ, J.; PANYELLA, A., 1950:5).

Cap als anys 80, l'investigador Joan Sanmartí realitzà una prospecció superficial per la zona per tal de recollir informació per a la seva tesi doctoral. La interpretació d'aquest estudiós és que entre el segle II i I aC en aquest indret s'hi va instal·lar una fortificació romana (SANMARTÍ GREGO, J. 1986: 839-843).

LES CAMPANYES D'EXCAVACIÓ. RESULTATS ARQUEOLÒGICS

Les tres campanyes fetes durant els anys 2003, 2004 i 2005 s'han plantejat amb uns objectius determinats: caracteritzar el tipus de jaciment de què es tractava i valorar la seva identificació dins de les pautes de recintes fortificats, delimitar el seu perímetre real i constatar la volumetria estratigràfica existent. En el moment de presentar aquesta comunicació, la campanya de 2005 està encara en curs, però podem donar ja una primera aproximació provisional de resultats.

La interpretació a peu d'excavació ens porta a parlar d'un jaciment de gran envergadura, caracteritzat per ser un enclavament poc usual a les terres catalanes i presentar una cronologia fins al moment bastant desconeguda. Es tracta d'un recinte fortificat (*forti, castellum...*) que va viure en època republicana i durant un curt període de temps (segle II aC i potser els primers anys del segle I dC).

El jaciment es troba constituït mitjançant dos mòduls arquitectònics. El mòdul I és l'edifici constructiu més petit, amb un perímetre de 69,76 metres i una àrea de 300 m² aproximadament. Presenta una orientació nord-sud, i es tracta d'una construcció rectangular compartimentada en diferents àmbits dels quals se n'han documentat 7, però amb prou superfície per a 8 o 9. A *priori*, s'ha considerat que es podria tractar d'un barracó de *contubernia*. Els murs que delimitaven aquest barracó són de grans dimensions i construïts amb blocs de 40-50 cm, que basteixen part de la muralla oriental.

El mòdul II és el més gran i està orientat al nord-est/ sud-oest. Té un perímetre de 181,80 metres i presenta una àrea de 1.973 m². És

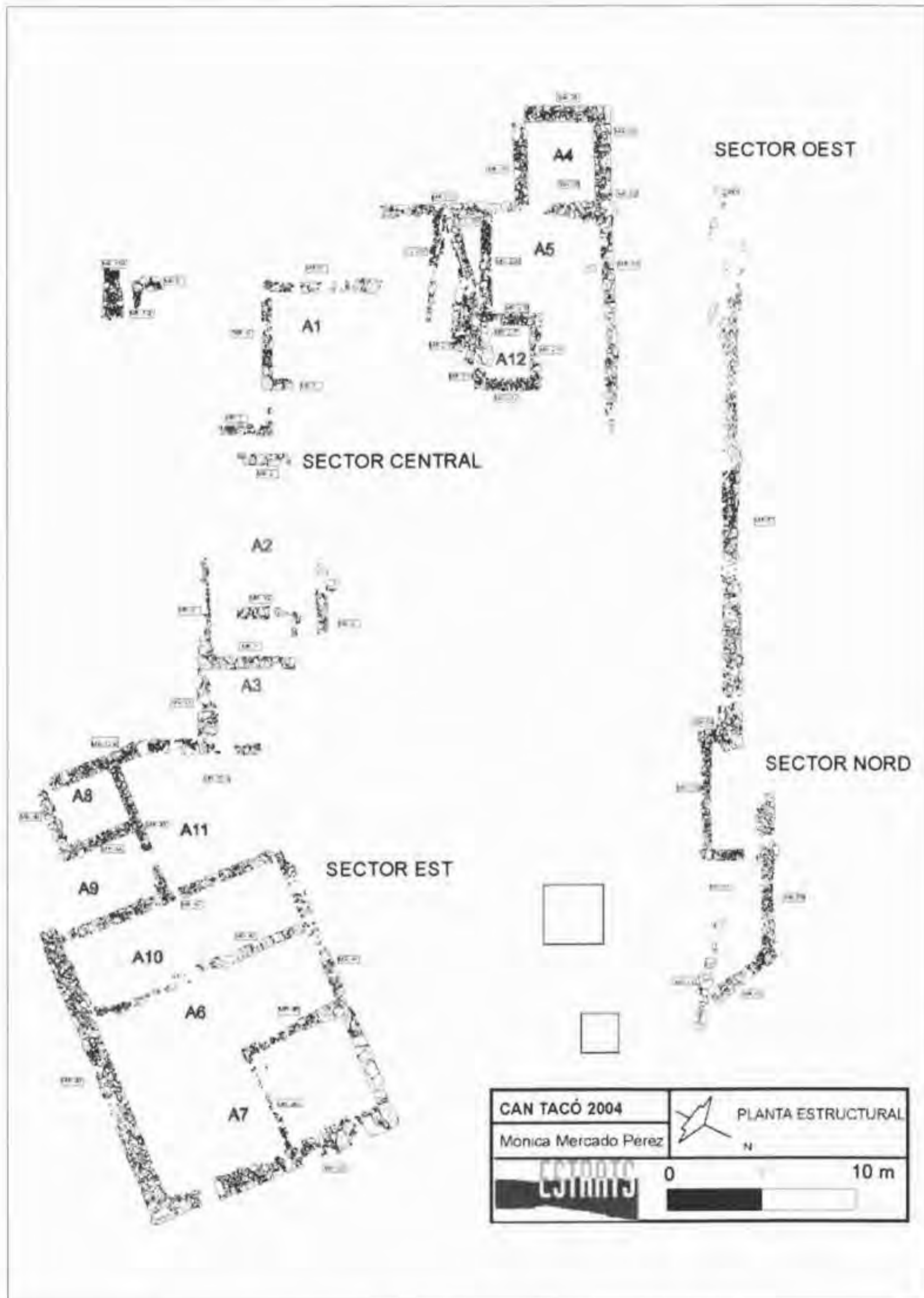

Fig. 1: Planta estructural resultant de la intervenció de l'any 2004

rectangular, quadruplica les dimensions del mòdul I i es troba delimitat pels murs perimetrals nord, sud, oest i part de l'extrem est.

Pel que fa a les dimensions del jaciment, el perímetre total és de 197 metres, amb una àrea de 2.400 m². En el jaciment s'han detectat tres terrasses on es disposen els diferents àmbits. A la part superior i dominant el conjunt, es troba la terrassa central (C). Per l'extrem est, s'ha constatat l'existència de dues terrasses. La terrassa 1E de 3,50 metres i la terrassa 2E de 7,50 metres d'amplada. Per la banda oest, es detecten dos nivells, terrassa 1W i 2W, la primera amb 5,50 metres i la segona amb 5,25 metres. La terrassa central té una amplada de 13,50 metres.

Tots els indicis semblen indicar que ens trobem al davant d'un enclavament romà de caràcter militar. Seria un assentament petit, potser una petita guarnició o *castellum* que exerciria funcions de vigilància i control d'un territori ampli.

La tècnica edilícia es molt homogènia a tot el jaciment. Es tracta de construccions bastides amb pedra seca de mòdul variable. Les estructures muràries es troben encabides en trinxeres de fonamentació excavades a la roca natural, d'origen sedimentari, on predomina la

Fig. 2: Imatge aèria on es pot apreciar el traçat de les muralles, amb les seves inflexions i reculades.

Fig. 3: Detall del pany de mur perimetral ubicat a la zona est.

pissarra llicorella; la pràctica totalitat del jaciment s'ha construït fent servir aquest material.

A diferència dels murs interns, alguns construïts amb sòcol de pedra i alçat de tovot o tàpia, el mur perimetral s'ha bastit amb dos murs paral·lels i un rebliment intern de pedruscall, utilitzant la tècnica anomenada *emplecton*.

Aquest enclavament no presenta fossat i està defensat de forma natural pel pendent del turó i pel mur de tancament que devia funcionar com a muralla. Aquest mur fa una reculada per tal de tancar el recinte per la zona septentrional. Aquesta reculada està ben reforçada per dos murs perpendiculars i lligats entre ells per una altra estructura murària que dibuixen un àmbit intern de 5m x 2m, en el qual es van poder documentar dos nivells de circulació de pedra piconada. A tall d'hipòtesi, és possible que es tracti d'una falsa porta o una torre.

L'altra construcció peculiar dins de la muralla consisteix en una cantonada que en comptes de dibuixar un angle recte, s'obre fins a 140°.

De fet, aquest canvi d'orientació respon a la necessitat de tancar el perímetre per la banda nord i anar a buscar el tancament del mòdul I (zona de baluard), que forma part de la mateixa fase constructiva.

Tot i que es coneix el perímetre total del jaciment a partir de la descoberta del traçat del mur perimetral, no s'ha pogut documentar el punt d'unió entre el mòdul I i mòdul II a causa del seu arrasament.

L'entrada al recinte, segurament ubicada a la zona septentrional, no ha estat localitzada fins ara, però s'ha constatat l'existència d'una poterna a la zona nord-est, i una altra possible entrada a l'extrem oposat.

S'ha documentat l'existència d'un sistema de recollida d'aigües que ens indica la presència d'un espai central i la possible disposició dels àmbits a banda i banda. Les estructures trobades en aquest espai corresponen a dues canalitzacions molt arrasades que discorren per la terrassa central, en direcció sud, i que constitueixen una prova més de la cura amb què es va construir aquest assentament.

La darrera campanya d'excavació ha permès documentar l'existència d'una cisterna, impermeabilitzada amb un paviment hidràulic d'*opus signinum*, que presenta una cubeta de decantació.

Fig. 4: Imatge del desviament de 140 ° de la cantonada nord del mur perimetral.

Fig. 5: Imatge general del sistema de clavegueram

Fig. 6: Detall de les clavegueres localitzades a la terrassa central

Fig. 7: Amortització de la cisterna composta per restes amfòriques

Fig. 8: Detall del fons de la cisterna on s'aprecia el revestiment d'opus signinum

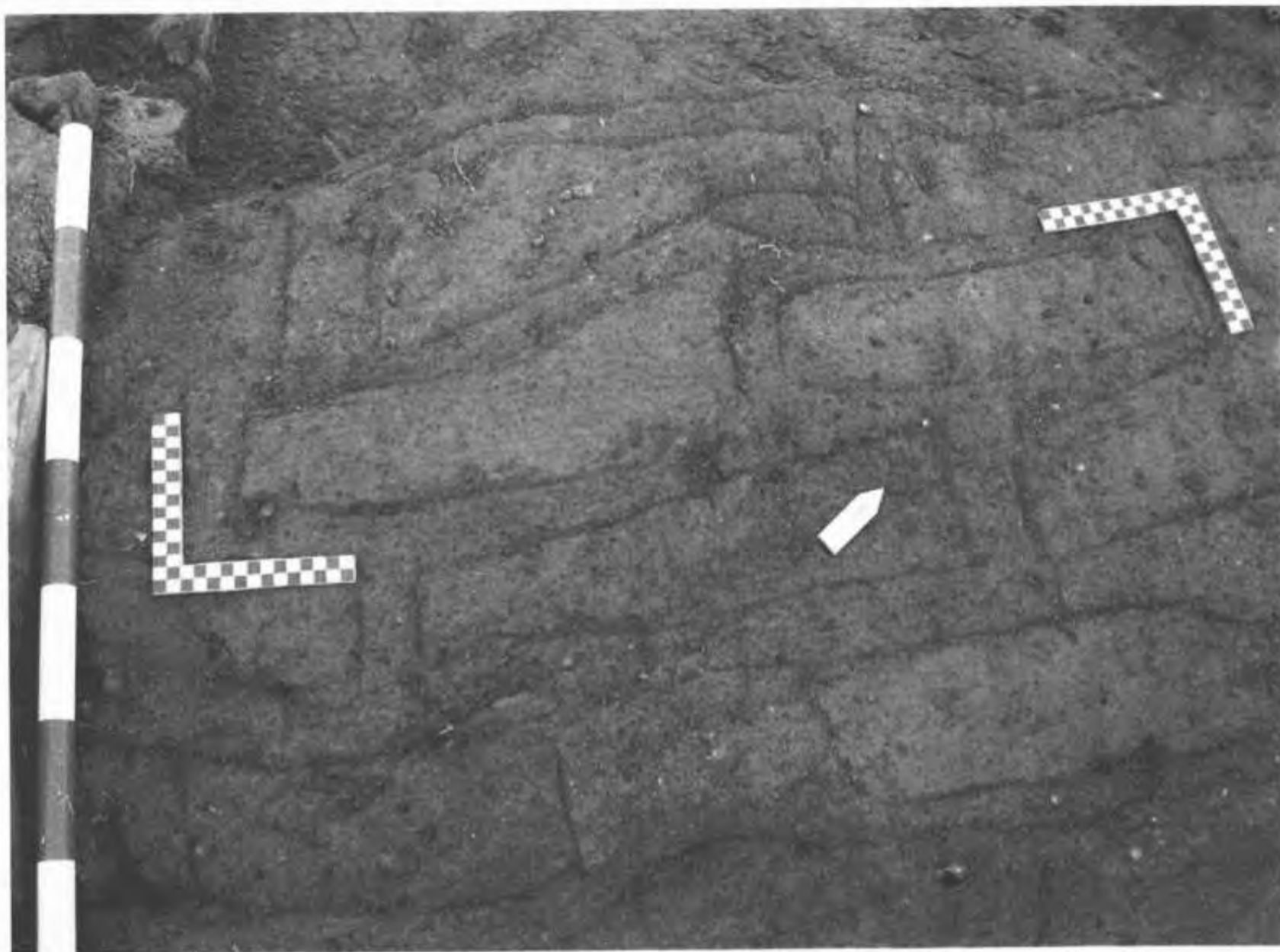

Fig. 9: Paret de tovot caiguda documentada a l'àmbit 5.

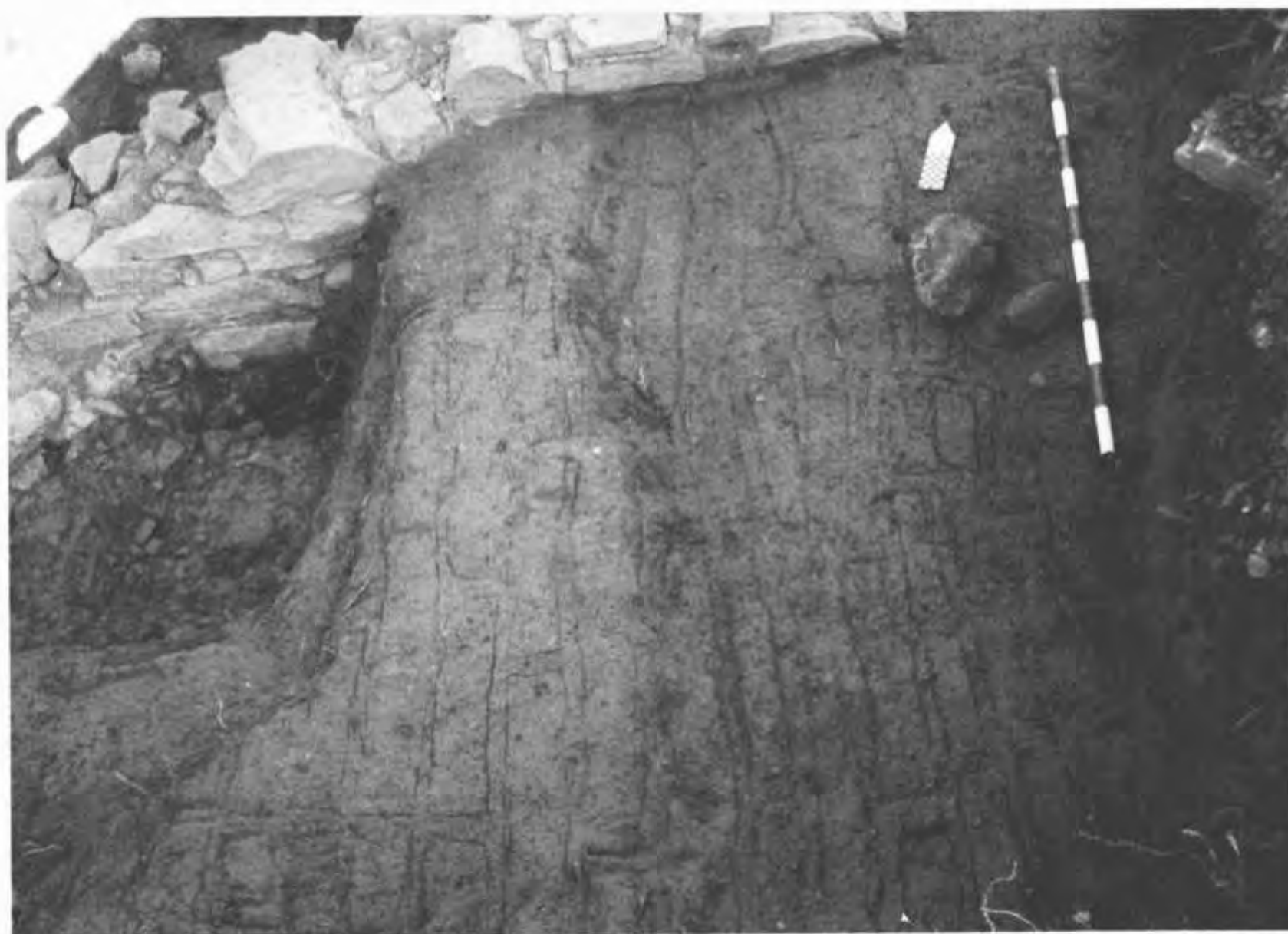

Fig. 10: Detall d'una segona paret de tovot caiguda localitzada a la cantonada nord de l'enclavament.

Fig. 11: Àmbit 5b. Runa d'una possible canalització, construïda amb un tipus de teula poc conegut a causa de la seva forma inusual.

Fig. 12: Detall de la zona més ben conservada del mur de tàpia ubicat a l'àmbit 5.

Fig. 13: Paviment d'argamassa localitzat sota l'estrat de runa de les teules.

Fig. 14: Estucs localitzats durant la darrera campanya (àmbit 5).

Fig. 15: Detall de les motlures del tipus denticulat i dels estucs que vestien les parets de l'àmbit.

En diferents punts del jaciment s'ha constatat la presència de nivells de circulació de terra piconada, així com fragments importants, tant en quantitat com en qualitat, d'*opus signinum*, algun amb tessel·les incrustades. En els nivells superficials també s'han recollit nombroses tessel·les de color blanc.

S'han documentat en dos punts del jaciment paraments de tovot caiguts, que assoleixen alçades de gairebé dos metres i amb disposició de trencajunts.

Pel que fa a les estructures d'habitació, l'àmbit 5 és el més conegut fins ara. En aquesta habitació s'ha documentat un paviment de terra batuda. En el moment d'abandonament sembla que funcionava com a magatzem de materials, tal com ho corrobora la presència de gran quantitat del material base que s'utilitzava per a l'elaboració d'*opus signinum*. Aquesta habitació es troba compartimentada per un mur de tàpia que delimita dos subàmbits; en el més petit s'ha excavat un enderroc de teula que formava una canalització en el sostre per facilitar la recollida d'aigües pluvials. En aquest espai s'ha documentat un paviment d'argamassa, reforçat en alguns punts amb guix, per tal d'impermeabilitzar l'estança.

L'excavació de l'àmbit més gran va permetre documentar la troballa de restes d'una decoració parietal caiguda, que consisteix en estucs i part d'una motllura denticulada. La disposició estratigràfica dels estucs indiquen la possible existència d'un pis superior on es devien trobar les parets decorades. Els elements decoratius de Can Tacó es poden datar cap a finals del segle II aC. La decoració pictòrica dels estucs, que consisteix en la simulació de carreus de marbre, correspon al primer estil pompejà que es popularitzà sobretot entre el 120 i el 80 aC.

L'existència d'una sèrie d'àmbits a la banda oest ens proporciona una seqüència estratigràfica d'un metre i mig que encara resta pendent d'excavació. Les noves estructures d'habitació, adjacents a l'àmbit 5, no es troben disposades en bateria, sinó que s'alineen de forma irregular. Es delimiten habitacions de dimensions diverses, segurament amb diferents funcions. Les futures campanyes d'excavació hauran de donar elements que permetin precisar aquestes funcions.

Pel que fa als materials ceràmics, fins al moment present, cal destacar la seva poca abundància i la uniformitat cronològica dels materials trobats a tota l'excavació. La ceràmica fina d'importació està dominada per les produccions en ceràmica de vernís negre campaniana A i alguns fragments de ceràmica de vernís negre campaniana B.²

La ceràmica de vernís negre del tipus campaniana A, tant per les formes com els vernissos i pastes que s'han pogut classificar corresponen a produccions del segle II aC. La major part d'aquestes han estat documentades en els nivells superficials, fet que ens aporta una cronologia indicativa del període en què devia estar funcionant l'assentament, i de la data d'abandonament, però que no ens permet fixar encara amb exactitud el moment fundacional.

La Campaniana B apareix en una proporció clarament inferior a les produccions en Campaniana A. Els materials que apareixen corresponen sobretot a les primeres produccions que es difonen per territori català.

Com en el cas de la Campaniana A, la major part d'aquestes produccions han aparegut en estrats superficials o nivells d'abandonament i enderroc. Les formes aparegudes es daten en una forquilla àmplia que se situa entre mitjans del segle II aC i l'inici del segle I aC.

Pel que fa a les produccions amfòriques, tenim una representació força variada de materials amb la presència d'àmfora grecoitàlica, àmfora itàlica, àmfora púnica i àmfora ibèrica.

Totes aquestes produccions es poden adscriure al període republicà. Destaca la presència de dues vores d'àmfora itàlica Dressel 1 A i una vora d'àmfora cartaginesa de la forma Mañá C2/ T-7000 que es data en el segle II aC. Totes aquestes formes han aparegut en el nivell d'abandonament UE 1, i per tant, només ens proporcionen una datació genèrica de l'ocupació del jaciment.

Tanmateix, cal destacar la troballa, en el primer nivell d'amortització de la cisterna, d'una vora d'àmfora Dressel 1 A que ens permet reafirmar-nos en la hipòtesi de la cronologia d'abandonament de l'assentament en els primers anys del segle I aC. L'absència de formes Dressel 1 B i 1C va en el mateix sentit encara que l'escassetat general de materials obligui a relativitzar estadísticament aquesta absència; el mateix cal dir de l'absència de ceràmica Campaniana A Tardana.

Les darreres produccions d'importació de què podem parlar, corresponen a la ceràmica itàlica de cuina amb formes que corresponen a plats, tapadores i cassoles. La major part d'aquestes produccions han aparegut en estrats superficials.

La resta de materials apareguts corresponen a materials locals amb produccions d'àmfora ibèrica, ceràmica comuna ibèrica oxidada,

ceràmica ibèrica oxidada pintada, ceràmica comuna ibèrica a torn de pasta sandvitx, ceràmica comuna ibèrica a torn reduïda, ceràmica grisa de la costa catalana, ceràmica a torn lent i ceràmica a mà. Constitueixen el gruix dels materials ceràmics recuperats en l'assentament.

Entre les formes que hem documentat destaquen algunes vores de Kalathos, bols, olles, gerretes i plats. Algunes d'aquestes peces presenten decoracions de cordons, cercles impresos, pentinat i superfícies brunyides. La ceràmica ibèrica oxidada pintada presenta una decoració de línies geomètriques en pintura vermella.

Han aparegut alguns *pondus* de teler i un fragment de capfoguer característics del món indígena.

Cal destacar la troballa d'algunes vores de *dolium*, element típic d'emmagatzematge romà.

El conjunt de materials documentats els podem adscriure majoritàriament dintre del segle II aC.

Així doncs, amb les dades que tenim d'aquestes dues campanyes, ens inclinem per situar la fundació i funcionament de Can Tacó dintre del segle II aC, mentre que el seu abandonament s'ha de datar entre finals del segle II aC o un moment inicial del segle I aC. Malgrat això, hem de tenir present que la mostra de materials ceràmics estudiada és molt reduïda i fragmentària. Per tant, aquestes conclusions no deixen de ser preliminars, i no descartem que futures intervencions permetin acotar amb més precisió les fases de l'enclavament.

Tots els indicis apunten que aquest *castellum* va tenir una existència força curta. Si ens plantejem els motius d'aquesta efímera durada podem proposar diverses hipòtesis: resulta lògic plantejar que en el moment en què en aquesta zona ja no era tan necessària una forta presència militar, la conseqüència més immediata sobre Can Tacó hauria estat que la funció exercida des d'aquest indret s'hagués traslladat a un altre enclavament més prioritari des del punt de vista militar, com ara zones de l'interior, o com a conseqüència de la fundació de noves ciutats, com *Baetulo* o *Iluro*.

La solidesa i la qualitat constructiva d'aquest enclavament ens pot fer plantejar que potser la intenció dels seus constructors era que tingués una existència més llarga i que en realitat fou abandonat abans del que s'havia previst. Sembla clar que en el moment en què va ser edificat, hi havia una voluntat de permanència. Tot l'assentament va ser construït amb gran cura, el traçat de la seva planta és molt

Fig. 16: Imatge del pany de muralla sud. Es pot apreciar com aprofita la roca mare per tal de bastir-se des de la fonamentació.

Fig. 17: Detall de la rasa de fonamentació de la muralla sud.

regular, els murs tenen la cara vista ben treballada, es va planificar un sistema de clavegueram o d'evacuació d'aigües... Sembla clar que aquest fortí o *castellum* es va construir amb la intenció de durar per un període més llarg del que finalment va restar en funcionament.

CONTEXT HISTÒRIC. LA ROMANITZACIÓ DE LA LAIETÀNIA INTERIOR

La incidència de Roma al Vallès, habitada pels laietans en època ibèrica, es deixa sentir des d'un primer moment, amb la reforma provincial del 197 aC i les campanyes de pacificació del cònsol Cató l'any 195 aC. Al llarg del segle II aC i fins als programes d'organització territorial de finals d'aquest segle, el control del territori per part de Roma es degué organitzar amb campaments o enclavaments militars emplaçats en indrets d'interès estratègic, com segurament és el cas del jaciment de can Tacó. La construcció d'un recinte fortificat en el turó devia fer molt patent la presència militar romana. El jaciment es situa en un nus de comunicacions i, per tant, resulta evident la seva importància estratègica pel control territorial. El jaciment, situat dalt d'un turó que gaudeix d'un ampli domini visual, devia acomplir una funció militar de control de la via terrestre que circulava pel corredor natural de la depressió Vallès -Penedès.

A la zona de la Laietània Litoral es coneix un gran centre de control administratiu del territori, el jaciment de ca l'Arnau (Cabrerà), amb una cronologia d'ocupació similar a la documentada fins ara a can Tacó, i amb un marcat caràcter itàlic (existència de termes, habitacions amb pavimentació de mosaic).

En aquests primers moments de la romanització, la relació entre aquests dos centres, can Tacó i ca l'Arnau, havia de ser important. Des d'una perspectiva geogràfica aquesta vinculació es reforça pel domini visual que es té des de can Tacó, especialment significatiu pel que fa a la Serra de Marina i a les valls que comuniquen amb la plana litoral del Maresme, a través de Vallromanes i la riera d'Alella. Sense cap mena de dubte, aquests dos centres van tenir una funció cabdal en el control militar i administratiu de la Laietània en aquests primers moments de la romanització.

A partir de finals del segle II aC, Roma va començar a canviar la seva actuació a les nostres terres. En aquests moments es comença a construir una xarxa viària pròpiament dita i es documenta la fundació d'algunes ciutats en el mateix període, les darreries del segle II aC i principis del segle I aC. A la llum de les dades proporcionades per

l'arqueologia sembla que a partir de la segona meitat del segle II aC Roma devia iniciar un procés gradual però imparabile de transformació dels territoris conquerits, per tal d'integrar-los dintre de les estructures administratives romanes. De fet, es tracta d'un programa d'organització territorial que consolida una xarxa viària pròpiament dita, amb actuacions a la via *De Italia in Hispanias* descrita per l'Itinerari d'Antoní. Aquesta via va tenir una importància de primer ordre per al desplaçament de tropes en el marc de la conquesta de la península per Roma.

Les intervencions a la via de finals del segle II aC es coneixen bé a la zona per la descoberta de diversos mil·liaris que es daten al voltant de l'any 110 aC. A la zona de l'Ebre són els mil·liaris de Masalcorreig (Lleida) i de Torrent de Cinca (Osca). L'eix viari formava part d'una gran via que a través del corredor del Vallès – Penedès es dirigia a *Tarraco* i a l'interior de la península per la vall de l'Ebre. La seva importància com a eix de comunicació segurament té, però, un origen preromà. Aquest programa va incloure també la construcció de vies secundàries com posen de manifest els mil·liaris trobats a Santa Eulàlia de Ronçana, Tona i Santa Eulàlia de Riuprimer, datats també al 110 aC, relacionats amb la via que seguia l'eix del Congost cap a Osona (ARIÑO, GURT, PALET, 2004).

Durant els darrers anys del segle II aC i els primers del segle I aC, es constata també l'expansió de la vida urbana que creix a tocar de la xarxa viària. Tots aquests canvis van afavorir l'arribada d'un contingent de població itàlica, ja fos relacionat amb l'administració i l'exèrcit, com també amb l'activitat artesanal i comercial vinculada a la colonització del sòl.

A l'inici del segle I aC va tenir lloc la fundació de *Baetulo* (Badalona) i la d'*Iluro* (Mataró). Aquestes van ser les fundacions urbanes més properes al jaciment que ens ocupa i és de suposar que ja en el segle I aC, aquesta zona devia formar part del territori d'una de les dues ciutats. En un indret proper s'ha de situar també *Lauro*, que devia ser una *civitas* indígena que hom ubica a les rodalies del poble de Llerona, en el municipi de les Franqueses. De moment, però, no s'ha pogut establir un relació directa entre *Lauro* i Llerona, per la falta de proves arqueològiques que així ho demostrin. És també molt remarcable el fet que en aquesta àrea del Vallès els poblats ibèrics van començar a ser abandonats al primer terç del segle II aC i les primeres *villae* republicanes són de finals del segle II aC.

El període augustal es configura com una etapa de grans transformacions amb importants reformes urbanes i canvis en l'estructuració del territori.

A la costa central catalana, destaca la fundació de la colònia *Barcino*, al Pla de Barcelona, el territori de la qual segurament comprenia part del Vallès entre Martorell a la zona del Llobregat i Montmeló, al Besòs.

De fet, per a l'època augustal i en època imperial, l'eix viari ara conegut com a via Augusta, compta amb un nombre significatiu de mil·liaris que permeten reconstruir el seu traçat i datar les intervencions per tota Hispània. (MAYER; RODÀ, 1997). La importància de la zona de can Tacó com a partió i límit administratiu queda ben patent pel fet que no gaire lluny d'aquest indret es situava un *terminus augustalis*. El document epigràfic va ser trobat l'any 1976 a tocar del riu Congost, però no es va donar a conèixer fins l'any 1998. El document constitueix una fita per delimitar el territori de dues ciutats en època d'August (JARREGA, RODÀ, 1999). Pel seu emplaçament, pot estar en relació amb la delimitació dels territoris de *Baetulo* i d'*Iluro* en el context de les reformes d'August i la fundació de *Barcino*, el territori de la qual s'estenia segurament fins aquest zona. La peça reforça l'interès territorial de la zona de Montmeló – Montornès del Vallès, on la via Augusta conflueix amb els ramals que comunicaven amb les ciutats del litoral (*Barcino*, *Baetulo*, *Iluro*) i amb les vies interiors que es dirigien vers *Aquae Calidae* i *Ausa*.

Finalment, cal assenyalar també l'interès del nucli de Granollers, possiblement una aglomeració secundària o *vicus* que devia tenir el seu origen en una vil·la o establiment rural. Tradicionalment, els investigadors han relacionat aquest nucli, important nus de comunicació, amb la *mansio Semproniana* que figura al vas número 1 de Vicarello (ESTRADA 1993; ATLES 2004). En realitat, però, l'emplaçament d'aquesta *mansio* és desconegut. Les investigacions més recents tendeixen a situar-la més al sud entre Granollers i Montmeló i apunten la possibilitat que es situï a Palou (Granollers) o a Montmeló (ATLES 2004, PANOSA 2002, AA.VV. 2004).

LA RECERCA ARQUEOLÒGICA DEL TERRITORI

L'estudi arqueològic del jaciment de can Tacó i la revalorització del jaciment en el context d'un futur parc arqueològic és indissociable de la recerca territorial, per tal d'inserir el jaciment en un entorn, en un "paisatge arqueològic" que li dona sentit. Per tot això, el projecte de recerca preveu també l'estudi territorial.

D'altra banda, al Vallès, els usos i arranjaments del territori de les darreres dècades han provocat una transformació accelerada de

l'entorn i canvis en els sistemes tradicionals d'explotació del medi. Especial incidència tenen les noves infraestructures (TGV, xarxa viària...), el creixement del sector industrial i urbanístic, la reconversió agrícola, els nous equipaments lúdics... Tot plegat significa una transformació ràpida del paisatge, amb la desaparició irreversible dels valors culturals, ambientals i històrics, especialment amb importants alteracions del patrimoni arqueològic. És una problemàtica més ampla que afecta el conjunt dels paisatges catalans, però que és especialment present en l'actualitat al Vallès.

Tal com recull la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de la Generalitat de Catalunya (DOGC núm. 4407, 16/06/2005), el paisatge constitueix un patrimoni ambiental, cultural, social i històric que influeix en la qualitat de vida dels ciutadans i que esdevé alhora un recurs de desenvolupament econòmic. En aquest sentit, l'estudi i la revalorització del contingut històric i cultural del paisatge ha de proporcionar noves bases tècnico-científiques per plantejar alternatives de desenvolupament territorial. Així, els estudis històrics i arqueològics del territori contribueixen a fomentar una gestió del paisatge que potencii l'ús social a través del lleure i de les activitats didàctiques i formatives. Aquests aspectes tenen una especial potencialitat a l'àrea d'estudi.

La necessitat de l'estudi territorial també es justifica pels requeriments que genera la posada en vigor del futur Pla Especial d'Interès Natural del riu Mogent, que afecta bona part de l'entorn del jaciment de can Tacó, a la vall del Mogent i també del baix Congost.

Des de la perspectiva de l'Arqueologia del Paisatge, el mètode d'anàlisi és sistèmic, és a dir, la recerca es planteja de manera pluridisciplinària i diacrònica, per tal d'estudiar variables diverses del paisatge i creuar els resultats de les diferents disciplines, paleoecològiques, històriques i arqueològiques. L'eix vertebrador del projecte és l'Antiguitat, que s'aborda des d'una perspectiva diacrònica que comprèn també el període protohistòric i l'alta Edat Mitjana. A grans trets, la forquilla cronològica del projecte comprèn de l'Ibèric antic (segles VII-VI aC) a l'Antiguitat tardana (segles VI-VII dC).

L'estudi territorial s'estén per la plana vallesana (a la depressió Prelitoral) a la conca del riu Besòs, entre la riera de Caldes, el Tenes, el Congost i Mogent al Vallès Oriental. L'àrea es centra en la cubeta del Vallès pròpiament dita fins a les primeres estribacions de les serralades prelitoral i litoral. Són terrenys suaument ondulats, amb una incisió important de la xarxa fluvial, situats a l'anomenada fossa tectònica del Vallès – Penedès.

Seguint l'eix de l'AP-7 i la B-30, l'estudi s'estén entre les poblacions de Llinars del Vallès i Caldes de Montbui en sentit est – oest, i la Garriga i Montornès del Vallès, en sentit nord-sud.

L'objectiu principal és estudiar l'ocupació del sòl, les formes d'hàbitat i l'estructuració territorial al Vallès i atorguen una atenció preferent al jaciment arqueològic de can Tacó, com a referent representatiu del procés de romanització a la depressió prelitoral. S'atorga una atenció preferent a l'estudi de les estructures agràries (parcel·lars, centuriacions), la xarxa viària antiga i l'organització territorial. Un altre objectiu de recerca és estudiar l'evolució paleoambiental preferentment a partir de les transformacions en el paisatge vegetal, i geomorfològiques. En definitiva, es tracta de potenciar l'ús del patrimoni arqueològic com a recurs cultural.

El projecte s'organitza en quatre grans àmbits de recerca:

1. ESTUDIS ARQUEOMORFOLÒGICS I D'ESTRUCTURACIÓ DEL TERRITORI.

L'arqueomorfologia és una disciplina nova en Arqueologia Territorial. Estudia l'estructuració dels espais agraris al llarg del temps, les formes antròpiques visibles del paisatge, és a dir, les empremtes en el paisatge dels arranjaments territorials. Per tant, va més enllà de la caracterització de les formes del paisatge d'un període concret, per aprofundir i interpretar la morfologia del territori des d'una perspectiva diacrònica. Les tècniques i els materials d'estudi principals són les fotografies aèries, els mapes topogràfics, la cartografia històrica i el treball de camp.

La fotointerpretació i la cartointerpretació consisteixen en analitzar en fotografies aèries i mapes topogràfics els elements constitutius del territori i extreure'n els estrats successius de la seva organització. En una primera fase, s'elabora un únic mapa on es compilen totes les dades. Posteriorment, l'estudi es completa amb un control de les estructures sobre el terreny, per verificar-ne l'antiguitat.

En relació amb l'època clàssica, són objecte d'estudi els aspectes següents:

a. Xarxes viàries i estructuració del territori.

Un dels elements primordials per analitzar l'estructuració del territori és la xarxa viària. Les vies són estructures paisatgístiques estables, eixos *majors* que poden ser reutilitzats i recrear una determinada morfologia del territori més enllà del seu moment de creació i funcionament original.

Metodològicament, l'estudi de les xarxes viàries ha experimentat un canvi important: ha prioritzat la definició del *tot*, de la xarxa, de l'estructura general, per analitzar-ne després cadascuna de les parts, els itineraris i les traces que la formen.

b. *Formes "construïdes" del paisatge: estructures agràries i xarxes centuriades*

Un segon camp de recerca és la caracterització de parcel·lars antics (protohistòrics, romans, medievals). L'arqueomorfologia s'interessa per la contextualització de les estructures agràries en la història del paisatge. La recerca es centra especialment en l'estudi de les vies "romanes" del Vallès i la seva relació amb la construcció de centuriacions, la forma més canònica en l'època romana de divisió del paisatge agrari, base a partir de la qual es feien les divisions i assignacions dels lots de terra, els cadastres.

A Catalunya, en zones litorals, els estudis fets han confirmat l'existència de trames centuriades en relació amb diferents ciutats romanes (al Pla de Barcelona amb *Barcino*, al Penedès i Camp de Tarragona amb *Tarraco*, a l'Empordà amb Empúries); en planes de l'interior també s'han documentat trames a la Segarra i el pla d'Urgell en relació amb les ciutats d'*Iesso* i d'*Ilerda*, respectivament; altres trames documentades s'han relacionat amb ciutats del prepirineu com *Iulia Libica* (Llívia) o *Aeso* (Isona). Al Vallès sorprèn la manca d'estudis d'aquest tipus fins a l'actualitat, a excepció de l'estudi morfològic que es va fer a inicis dels anys noranta per A. Aguilar (AGUILAR 1993) i dels estudis sobre la xarxa viària antiga de J. Estrada. Tanmateix, l'orografia del terreny i la presència propera de ciutats com *Barcino*, *Aquae Calidae* o *Egara*, fan ben plausible que aquest sistema d'organització i de divisió del territori fos emprat al Vallès.

2. ESTUDIS REGRESSIUS I DOCUMENTALS

Es tracta d'una tècnica estretament relacionada amb els estudis sobre estructuració territorial, als quals complementa, ja que permet confirmar que l'anàlisi arqueomorfològica es recolza en dades fiables. Es fonamenta en dos tipus de documents: cartografia històrica i fonts escrites medievals i modernes.

L'ús de la documentació històrica és una eina imprescindible per a l'estudi diacrònic del territori, ja que pot demostrar la pervivència de determinats elements del paisatge i proporcionar cronologies

absolutes per a determinades actuacions en el territori. És un tipus de documentació que ajuda a reconstruir les successives actuacions antròpiques en el paisatge, objectiu prioritari en aquests estudis.

La documentació històrica permet reconstruir part de l'estructura territorial existent en la data dels documents, però alhora permet detectar elements preexistents reutilitzats en el moment al qual fan referència els documents. Els estudis diacrònics mostren que unes mateixes estructures es poden aprofitar en diferents períodes i perviure al llarg del temps. És justament aquest ús el que permet la conservació d'elements corresponents a l'organització del territori en l'Antiguitat.

3. ESTUDI DE L'OCUPACIÓ DEL TERRITORI. L'ARQUEOLOGIA DELS ASSENTAMENTS.

L'arqueologia dels assentaments rurals s'ocupa específicament dels sistemes d'hàbitat que s'insereixen en el paisatge, de les seves formes i funcions, de l'avaluació dels seus entorns, de l'anàlisi de la seva dispersió territorial, així com de l'estudi de les relacions entre els assentaments.

La principal font d'informació per a l'estudi dels assentaments rurals és l'arqueologia de camp, que comprèn una sèrie de tècniques que englobem dins la denominació de prospeccions arqueològiques (buidat de l'IPAC, prospeccions superficials extensives i intensives), així com l'excavació parcial o en extensió dels jaciments per caracteritzar-ne l'estructura, cronologia i funcionalitat.

Tanmateix, dins les diverses fonts per a l'estudi dels assentaments rurals antics, cal destacar la necessitat de fer prospeccions intensives del territori (*surveys*, segons la terminologia anglesa), per obtenir una imatge el més aproximada possible de les característiques del poblament en els territoris de l'Antiguitat. Igualment, en l'estudi dels jaciments i dels seus entorns, la recerca es planteja de forma interdisciplinària, tenint en compte la reconstrucció paleoambiental i la imbricació del poblament amb les estructures agràries (les xarxes viàries i els parcel·lars antics).

Amb les dades de camp s'elaborarà una base de dades informatitzada per ser tractada amb un GIS (Sistema d'informació geogràfica). Aquesta tecnologia ha tingut una aplicació molt directa en treballs sobre arqueologia dels assentaments rurals, en la interpretació de les bases de dades i en l'elaboració de models explicatius. Les aplicacions més importants previstes se centren en el següent:

- Estudis d'intervisibilitats entre assentaments i sobre percepció del territori. Camp de recerca molt innovador, emprat especialment en estudis sobre arqueologia simbòlica, per poder definir la conceptualització dels espais des de la subjectivitat de la cultura estudiada.
- Àrees de captació i territorialitat. El GIS facilita la definició d'àrees d'explotació econòmica al voltant d'assentaments d'una tipologia determinada. És una aplicació molt útil en estudis paleoeconòmics.
- Densitats de poblament i demografia antiga.

4. ESTUDIS PALEOAMBIENTALS. L'EVOLUCIÓ DEL PAISATGE.

Els canvis climàtics i l'explotació humana del medi han modificat els paisatges. Gràcies a la perspectiva dels estudis paleoecològics (de l'arqueobotànica i de l'arqueozoologia) i dels estudis geoarqueològics (l'estudi del modelat del medi físic i de la seva dinàmica en relació amb el registre arqueològic) podem arribar a conèixer les característiques del medi natural del passat i relacionar-les amb les variacions climàtiques i amb les activitats humanes i l'acció antròpica i els processos d'adaptació i explotació del medi.

S'han previst les següents analítiques:

- Estudis pol·línics. Metodològicament, el procés d'anàlisi s'inicia amb l'estudi de seqüències pol·líniques d'alta resolució per a períodes en els què es disposa d'informació escrita. Aquests "models" ens han de permetre posteriorment "retrocedir" en el temps i reconstruir els usos del sòl per als períodes en els quals no disposem d'informació històrica suficient.
- Geomorfologia, edafogènesi i sedimentologia de planes fluvials i ventalls al·luvials.

Els resultats de la recerca territorial constituïran un valor afegit per a la comprensió del jaciment i facilitaran informació essencial per articular el discurs del futur parc arqueològic.

Bibliografia

- AAVV, (1984) *Els orígens de Granollers i del Vallès Oriental*. Col·lecció pobles de Catalunya, Barcelona.
- AAVV, (2004) *Montmeló, temps, camins i gent*, Montmeló.
- ABEL, J; JORDANA, J (1987): *L'activitat econòmica al Vallès Oriental*. El Racó del llibre de text. Barcelona. Pàg.24-26.
- AGUILAR, A. (1993) "Avanç preliminar a l'estudi dels cadastres romans a la comarca del Vallès (Barcelona)", *Estudios de la Antigüedad*, 6-7, 119-131.
- ARIÑO, E.; GURT, JM.; PALET, JM. (2004): *El Pasado presente. Arqueología de los paisajes en la Hispania romana*, Salamanca – Barcelona.
- ATLES d'Arqueologia urbana de Catalunya (2004). Volum 1. Granollers. Barcelona.
- BARBERÀ, J.; PANYELLA, A. (1950): "Una estación iberoromana en Montmeló (Barcelona). Primeras notas", a *Estudios*, Seminario de Estudios Arqueológicos y Etnológicos, Federación Española de Montañismo. Delegación Regional Catalana.
- BERTRAN I ALCAIDE, X. (1985): *Conèixer Montornès*. Ajuntament de Montornès del Vallès.
- ESTRADA, J. (1969): *Vias y poblamientos romanos en el territorio del área metropolitana de Barcelona*. Barcelona: Comisión de Urbanismo.
- ESTRADA, J., (1955): *Síntesis arqueológica de Granollers y sus alrededores*, Granollers.
- ESTRADA, J., (1993): *Granollers a l'antiguitat*. Editorial Tarafa. Granollers.
- ESTRADA, J.; VILLARONGA, L. (1967): *La Lauro Monetal y el hallazgo de Cánovas*. (Barcelona): I.P.A., Separata de la Revista "Ampurias", Vol. XXVIII.
- JÀRREGA, R.; RODÀ, I., "El terminus augustalis de Montornès: noves dades epigràfiques", *Lauro*, 16, 1999, pàg. 5-12.
- MACIAS, JM. (2000): "L'urbanisme de Tàrraco a partir de les excavacions de l'entorn del fòrum de la ciutat, J. Ruiz de Arbulo (ed.), *Tarraco 99. Arqueologia d'una capital provincial romana. Documents d'Arqueologia Clàssica*, 3, Tarragona, pàgs. 83-106.
- MAYER, M.; RODÀ, I. (1997): "Presentación", G. Castellví, J.P. Comps, J. Kotarba i A. Pezin (dirs.): *Voies romaines du Rhône à l'Èbre: via Domitia et via Augusta*, *Documents d'Archéologie Française*, 61, Paris, pàgs. 114-125.
- PANOSA M.I (2002): *La Història Antiga de Montmeló (Vallès Oriental). A partir de la col·lecció Cantarell*.
- PARDO, J; PÀMIES, A., (1986): *Introducció a l'Arqueologia de la Comarca. La Romanització*. Curset a càrrec dels Membres de l'Àrea d'Arqueologia del Museu de Granollers. Museu de Granollers. Pàg. 8, 11.
- SANMARTÍ GREGO, J. (1986): *La Laietània ibèrica*. Tesi doctoral llegida el mes de maig de 1986 a la UB. Inèdita.

Notes

1. Agraïm als doctors Jordi Principal i Joaquim Pera les indicacions i dades que ens han aportat en la classificació dels materials d'importació de vernís negre.